

VARJUDE VABASTAMISE KUNST

Tiit Aleksejev. Leegionärid. Loomingu Raamatukogu 2010, nr 20. Tallinn: SA Kultuurileht, 2010. 56 lk.

Kirjaniku jaoks on iga lugu isiklik. Kui mitte enne kirjutama hakkamist, siis kirjutamise ajal muutuvad lood isiklikuks. Mõned lood on muidugi hingele ja ihule lähemal kui teised. Ajaloolane, diplomaat ja kirjanik Tiit Aleksejev on andnud näidendi vormi loole, mis on otsapidi seotud tema perekonnaga ning mis on autorile tuttav juba lapsepõlvest alates. Nagu Eesti keeruka ajaloo taustal kipubki olema, ei ole tegu just lihtsa ega kauni looga, vaid see jutustab halbadest ja väga halbadest valikutest, kaotusvalust ning mäletamise taagast, mis on aga ometi kergem teadmatusest ja võimetusest mäletada.

Aga kõigest õiges järjekorras. Tiit Aleksejevi värske teos ei ole žanrilt novell, millega autor kirjandusse tuli (1999. aastal ilmus ajakirjas Looming „Tartu rahu”, mis pälvis ka ajakirja aastapreemia), ega romaan, mis on talle toonud tänini suurimat tähelepanu – pean eelkõige silmas autori teist romaani, Esimesest ristisõjast kõnelevat „Palverändu”, mille järg peaks varsti ilmuma –, vaid hoopis näidend. Tavalise pikkuse ja üsna klassikalise ülesehitusega teatritükk, mille pealkiri on laenatud II sajandil eKr elanud Rooma kirjanikult Terentiuselt. Kuid muidugi ei räägi Aleksejev Rooma leegionäridest – muide, möödaminnes nimetab ta Rooma, täpsemalt Caesari leegionäre ka oma kirjanduslikus debüüdis¹ –,

vaid Saksa mundris eesti soost leegionäridest, ehitades aga oma narratiivi üles antiiksele eeskujule toetudes.

Terentiusse „Leegionärid” räägib neljast sõdurist, kes annavad ühise vande, „et kui keegi neist langema peaks, siis maetakse ta nagu kord ja kohus...” (lk 37), sest roomlastele oli usuliste kommete täitmine väga oluline ja kellegi matmine ilma õigete riitusteta oli häbistav ning jättis nõnda maetu sajaks aastaks ekslema elavate- ja surnuteilma vahele, kust paadimees nad alles nimetatud aja möödudes kaasa tohtis võtta. Terentiusse roomlastega juhtub nõnda, et kolm neist langevad, neljas aga põgeneb lahinguväljalt, saamata võimalust hoolitseda oma hukkunud vandevendade eest. Teose lõpus läheb ta rikka ja lugupeetud mehena lahinguväljale tagasi ning jääb ootama oma surnud kaaslasti.

Aleksejev ei jutusta mitte müütilistest meestest – kuigi nimede Esimene, Teine ja Kolmas Leegionär järgi võiks nii arvata –, vaid tunnistab järelsõnas, et „Minu isapoolsest suguvõsast sõdis Sinimägedel kolm meest” (lk 54), kellest saavad 1944. aasta 21. septembril Porkuni lahingus langenud eesti soost Relva-SS-i võitlejad, „Leegionäride” peategelased.

Alguses ilmuvad nad lugeja ette sõnatult, autori juhtnöörides näidendi lavastajale, kus Aleksejev selgitab, kuidas peaksid näitlejad publikule kõigepealt paistma: hallide, pea vormitute kogudena kesk hämarust. See on tugevalt sümbolne, ometi oskab autor vältida imalust ja klišeetid. Tegelased ärkavad ellu, tehes seda aegamisi, are-

¹ T. Aleksejev, Tartu rahu. – Looming 1999, nr 7, lk 1026.

nedes ning muutudes põnevamaks monoloogide ja dialoogide kaudu, mis kord ägenevad, kord muutuvad aga rahulikumateks, katkendlikumateks, unenäolisemateks. Aleksejev annab meestele järgemööda sõna, lastes neil jutustada oma lugu ning selgitada motiive, mis ajendasid neid tõmbama selga Saksa mundrit ja osalema 1944. aasta suvel ja sügisel Eesti pinnal toimunud tõrjelahingutes.

Saame teada, et meeste motiivid olid väga erinevad, osalt sugugi mitte ideelised, samal ajal ka mitte kättemaksumlust pimestatud, vaid kohati täiesti argised ja isiklikud. Nii kõneleb üks meestest oma unistusest arhitektiks saada, mis aga oleks tähendanud kõrghariduse omandamist. Õppemaksu jaoks tal raha polnud ning ta lasi end võluda Saksa võimude lubadusest omandada tasuta kõrgharidus pärast sõja võidukat lõppu, *Endsiegi*¹.

Kui Terentiusel oli neli leegionäri, kellest kolm langes, siis võiks küsida, kus on Aleksejevi neljas leegionär: ta räägib ju kogu aeg kolmest. Vahepeal saab küll sõna ka Suur-Einar, kes asub samas kohas kus langenud leegionärid, kuid teises ajas – elavate ilmas.

Suur-Einaril pole kuuekümne kuue aasta taguste sündmustega midagi pistmist. Kuid see on nii vaid esialgu. Õige pea hakkavad selguma alguses varjule jäävad seosed. Selles mõttes on tegu tõesti vägagi Eesti looga: kõik on kõigiga seotud ning iga ots jõuab lõpuks ikka algusesse tagasi lihtsalt sel põhjusel, et iga ajaloolise sündmusega seotud eesti inimeste ring on niivõrd ahas. Nõnda tuleb üsna pea välja, et Suur-Einar on ühe leegionäri vend. Kunagi oli ta väike, nii väike, et ei mäletagi välihalli selga tõmmanud vennast suurt midagi, kuid nüüd on ta vana mees, kes on üle elanud kõik ajad ja jõudnud meie kaasaega, et mõtiskleda omaenese ja oma venna elu üle, millest on jäädavalt saanud möödanik.

Kuid mitte möödanik, millega teha rahu. See viibki Aleksejevi loo peamise teema juurde: selleks on mäletamise ja mittemäletamise vahe. Autor sedastab näidendi järelsõnas, et „on ehk mõistlik teatud lood ära rääkida ja nad seejärel ajaloolastele jätta” (lk 54). Nii distantseerib väljaõppinud medievist end XX sajandi valupunktide teadusliku ja objektiivse lahkaja rollist ning keskendub üsna isiklikule ülesandele: seni vaid lapsepõlvelegendi staatuses olnud leegionimeeste liha luudele kasvatamisele, et müütilistest ning sellisena koormavatest – kes teab, vahest isegi unenägusid, ja kui mitte Aleksejevi isiklikke, siis eesti rahva kollektiivseid unenägusid külastavatest² – tegelastest saaksid inimesed nagu meie.

Ja kuna ei asjade täpse teostumise, meeste leegionisse astumise, nende teenistuskäigu ega langemise detailid pole lõpuni selged, siis siin lasubki kohustus kirjanikul. Ta haarab kinni ainesest, mille tuumik on isiklik ja subjektiivne, ning annab sellele vormi, millel on lühidusele vaatamata olemas suur üldistusjõud. Ei räägi ju Esimene, Teine ega Kolmas Leegionär, samuti ka Suur-Einar, ainult isiklikke lugusid, vaid lugusid, mis ühel või teisel viisil puudutavad meid kõiki. Olgu selleks siis sõjas hukkunud vanaisad või vanaonud, sõjajärgsel ajal üleskasvanud põlvkonna kannatused ja raskused ning muidugi sõjajärgse tegelikkusega silmitsi seismine, mis nõudis igalt enesest vähegi lugupidavalt inimeselt pidevalt raskeid otsuseid kollaboratsiooni ja olgu või sisemise vastupanu vahel. Just viimasega puutus näidendi tegelastest kokku Suur-Einar oma igapäevases elus, kust ei puudunud vabaduse äravõtmise tunnetamine ega KGB-lastekohalolu.

Nõnda jääb õhku rippuma küsimus: kelle saatuse oli lõpuks kergem? Kas

² Vt selle kohta: T. Jõgeda, Eestlaste viha tuleneb Teise ilmasõja traumadest. – Eesti Ekspress 22. VII 2010.

lahinguväljal langemine polnud mitte lunastav? Mis siis, et ühishauda matmist ei saa vanade roomlaste ega meie enda mõõdupuude järgi pidada vääriskaks, pääsesid need mehed nii Siberi vangilaagritest kui ka alandavast elust ühes suuremas, Nõukogude Liidu nime kandnud vangilaagris.

Nendele küsimustele pole tegelikult vastust ning Tiit Aleksejev ei püüa ka neelata liiga suurt tükki. Ta vaid vihjab nimetatud probleemidele, aga on ju selge, et nende kallal peabki iga lugeja – ja ehk millalgi ka iga teatrikülastaja – ise

vaeva nägema. Kuid loodetavasti juba rahulikumalt, kas ilma kibestuseta või vähemalt suurema hingerahuga, sest nagu Aleksejev elegantselt demonstreerib, jõuab iga lugu millalgi ringiga algusesse tagasi ning sellest liiga paljude kõrvalharude otsimine ajaks inimesed ainult hulluks, ja muidugi ka põhjusel, et ehk on tõesti mõistlik mõned lood ära rääkida ning jätta nad seejärel ajaloolastele. Ja kui paljud lood ootavad veel alles oma jutustamise järele...

PEETER HELME